

УДК 37.013.83

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ І ЙОГО ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДОРΟΣЛИМИ

Ірина Литовченко

У статті обґрунтовано значення сприятливого психологічного клімату для ефективного навчання дорослої людини, зокрема, її вивчення нею англійської мови; визначено такі різновиди клімату навчання, як фізичний та психологічний; розкрито сутність поняття фізичний клімат; розглянуто характерні ознаки сприятливого для навчання психологічного клімату та їхню роль у процесі навчання дорослих; визначено роль освітніх закладів у забезпеченні сприятливого навчального середовища.

Ключові слова: вивчення англійської мови, психологічний клімат, фізичний клімат, навчання дорослих, освітній заклад.

Швидке поширення міжнародних контактів у різноманітних сферах життя суспільства зумовлює пріоритетне значення підготовки фахівців зі знанням англійської мови як мови міжнародного спілкування. Розширення міждержавних зв'язків на економічному, політичному, культурному рівнях, зростання трудової міграції, приєднання України до світового освітнього простору та глобалізаційні процеси ставлять нові завдання перед вітчизняною освітою в галузі вивчення англійської мови. Оскільки сьогодні англійську мову вивчають не лише в дитячому, але й у дорослому віці, успішність процесу навчання великою мірою залежить від ефективності його організації.

Науково-методологічною основою організації процесу навчання дорослих є андрагогіка, наука про теорію та практику навчання дорослих, заснована видатним американським педагогом Малколмом Ноулзом, чия ідеї набувають особливої актуальності в сучасних умовах і, відповідно, активно вивчаються та аналізуються багатьма українськими вченими (С. Архиповою, Н. Бідюк, Т. Десятовим, О. Заболотною, Л. Лук'яною, Н. Ничкало, О. Огієнко, Л. Пуховською, Л. Сігаєвою та ін.). Проте проблемі психологічного клімату, що полегшує навчання дорослих, зокрема, її вивчення ними англійської мови, приділено недостатню увагу.

Це зумовило вибір теми нашої наукової статті, мета якої – обґрунтувати значущість сприятливого психологічного клімату для ефективного вивчення англійської мови дорослими. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: виявити різновиди клімату навчання, визначити характерні ознаки сприятливого психологічного клімату за М. Ноулзом, а також обґрунтувати його важливість в організації процесу навчання англійської мови у дорослій аудиторії.

Аналіз педагогічних праць М. Ноулза показує, що вчений вважав сприятливий клімат необхідною умовою ефективного навчання [2; 3; 4; 5]. Видатний андрагог виокремлював два різновиди клімату – фізичний і

психологічний [1, с. 32–33]. Уперше науковець висловлює ідею про важливість сприятливого клімату в монографії «Неформальна освіта дорослих» (1950), де, характеризуючи особливості діяльності викладача у процесі навчання, наголошує на необхідності створення дружньої, неформальної обстановки та забезпечення сприятливих фізичних умов для навчання [1, с. 32–33]. Згодом М. Ноулз неодноразово підтверджує цю думку [2; 3; 4; 5], а також робить висновок про те, що вирішальну роль у створенні такого клімату відіграє викладач: «Поведінка викладача, можливо, впливає на характер навчального клімату більше, ніж будь-який інший окремо взятий фактор» [2, с. 41].

До сприятливого фізичного клімату М. Ноулз відносить зручні меблі та обладнання відповідного для дорослих розміру, класні кімнати, облаштовані в неофіційному стилі, акустику та освітлення, розраховані на покращення гостроти слуху та зору дорослих учнів [2, с. 41]. Андрагог також надає перевагу яскравим, світлим класним кімнатам із барвистим декором [5, с. 15].

Учений також звертає увагу на «символи дитячості», які можуть викликати в деяких дорослих асоціації з негативним шкільним досвідом. Для одних це – шкільна будівля, для інших – подіум або дошка чи парти, розташовані рядами. У такому разі краще проводити заняття в приміщеннях громадських чи комерційних організацій або в церквах; замість подіуму ставити маленький столик для викладача; знаходити кімнати, де учнів можна розмістити маленькими групами, що сидять у колах або навколо столиків; використовувати замість дошки великі листи паперу на підставках [2, с. 41].

М. Ноулз розглядає клімат дорослості не лише в контексті класної кімнати, а й у контексті всієї установи, оскільки загальний клімат, «відображений в архітектурі, внутрішньому оформленні, політиці, порядках, стилі керівництва, людських стосунках» [2, с. 41], поширюється й на клімат заняття. Науковець пише: «Зайшовши до установи, досить швидко можна відчутти, ... чи вона більше піклується про людей, чи про речі, чи її турбують почуття та добробут індивідумів, чи вона ставиться до них, як до стада худоби, і чи бачить вона дорослих людей залежними особистостями, чи самоспрямованими людськими істотами» [2, с. 41]. Це свідчить про те, що для М. Ноулза як андрагога люди були важливішими, ніж речі.

Учений наголошує, що метою організацій є не лише виконання роботи, а й забезпечення навчання персоналу, отже, організації мають як виробничі, так і соціальні завдання, успішна реалізація яких залежить від використання ними освіти дорослих. Виробничі завдання полягають у розвитку компетентності працівників, а соціальні – у допомозі їм просуватися вгору драбиною ієрархії потреб Абрахама Маслоу, тобто забезпечувати свої потреби (у виживанні, безпеці, любові, повазі, повній самореалізації) [7]. Однак науковець вважав організації не лише інструментом забезпечення навчальної діяльності, а й інструментом забезпечення середовища, яке може сприяти або, навпаки, перешкоджати навчанню. На переконання андрагога, жодний освітній заклад навчає не лише за допомогою своїх курсів, семінарів чи програм. У першу чергу, вони навчають за допомогою всього того, що роблять самі, і часто уроки від одного та іншого навчання є прямо протилежними [2, с. 59–60].

М. Ноулз називає чотири основні ознаки сприятливого навчального

середовища: повага до особистості, участь в ухваленні рішень, свобода у висловлюванні поглядів та доступі до інформації, спільна відповідальність за визначення мети, планування, здійснення та оцінювання навчальної діяльності. На думку науковця, навчальне середовище, принаймні в демократичному суспільстві, має демонструвати демократичні цінності, а його підґрунтям має бути демократична філософія, яка характеризується «турботою про розвиток особистості, глибоким переконанням у значущості кожного індивідуума й вірою в те, що люди приймуть правильні рішення, якщо отримають необхідну інформацію та підтримку. Вона надає перевагу розвитку людей над здобуванням матеріальних благ у тому разі, коли ці дві цінності вступають у конфлікт. Для неї має більше значення реалізація людського потенціалу, ніж контроль над людською поведінкою. У справді демократичній організації панує дух взаємної довіри, відкритість спілкування, загальна установка на взаємодопомогу та співробітництво й бажання нести відповідальність замість прагнення до повчання, регламентації, обмеження інформації, підозри та нав'язування залежності від керівництва» [2, с. 60].

М. Ноулз вважав, що клімат – найважливіший елемент процесу розвитку людських ресурсів (Human Resources Development), тобто навчання людей у професійній сфері. Науковець підкреслював: «Якщо клімат не є насправді сприятливим для навчання, якщо він не є свідченням того, що організація цінує людські особистості як свій найцінніший капітал, а їхній розвиток як свою найбільш продуктивну інвестицію, то всі інші елементи процесу перебувають під загрозою» [3, с. 108].

В одній зі своїх останніх фундаментальних праць «Андрагогіка в дії» (1984) М. Ноулз визначив характерні риси сприятливого для навчання психологічного клімату: взаємна повага, співпраця, взаємна довіра, підтримка, відкритість та природність, задоволення, людяність [5, с. 15–17]. З огляду на те, що вчений надавав великого значення створенню сприятливого психологічного клімату в усіх сферах діяльності освіти дорослих, в тому числі й у навчанні іноземних мов [5, с. 15], вважаємо за доцільне розглянути його особливості більш докладно [5, с. 15–17].

Отже, першою ознакою в переліку значиться взаємна повага. М. Ноулз був твердо переконаний у тому, що люди більш схильні до навчання тоді, коли вони відчувають до себе повагу. Якщо з ними поводяться зверхньо, їх ігнорують, не вважають розумними чи не цінують їхній досвід, то люди, стверджував М. Ноулз, витрачають більше енергії на подолання емоційного дискомфорту, ніж на навчання.

Другою ознакою сприятливого для навчання клімату М. Ноулз вважає співпрацю. Через норми поведінки, сформовані у школі, де змагання за оцінки та прихильність учителя є правилом, дорослі приступають до навчання, вважаючи своїх товаришів по навчанню (peers) конкурентами. А оскільки, на переконання М. Ноулза, учні один для одного є найбагатшим ресурсом для навчання, то такий дух суперництва робить використання цих ресурсів неможливим. Науковець пропонує спеціальні вправи, які від самого початку формують в учасників готовність до співпраці [232, с. 15]. Наприклад, викладач може запропонувати учням поділитися на групи з 5–6 чоловік, що стоять у

колах або сидять навколо столиків, і кожному розповісти, по-перше, про свою роботу чи навчання, про свій досвід, знання чи навички, які мають стосунок до цього навчання, і, по-друге, про щось таке в собі, що допоможе іншим побачити його унікальною людською особистістю [4, с. 72]. Зауважимо, що на заняттях з англійської мови це завдання доцільно виконувати англійською мовою, якщо учні володіють достатнім рівнем іншомовної компетентності.

Наступною характеристикою сприятливого для навчання клімату М. Ноулз вважав взаємну довіру. Науковець писав, що люди краще навчаються в тих, кому вони довіряють, ніж у тих, кому вони не довіряють. З огляду на це, на його думку, викладачі для дорослих перебувають у невигідному становищі, оскільки з раннього шкільного віку діти усвідомлюють, що в цілому вчителям довіряти не можна. М. Ноулз пояснював це так: діти розуміють, що вчителі мають над ними владу; вони уповноважені ставити оцінки, визначати, хто перейшов до наступного класу, а хто – ні; їх називає авторитетними особами керівництво школи. Водночас усі, хто вихований у християнській демократичній традиції, з молоком матері засвоюють думку про те, що владним особам довіряти не можна, принаймні допоки вони не пройшли перевірку. Андрагог писав, що сам він на заняттях у різний спосіб (наприклад, заохочуючи учнів до ухвалення рішень, даючи їм у користування свої книги) намагався донести учням, що він їм довіряє і сподівається заслужити їхню довіру.

Ще одним складником сприятливого психологічного клімату М. Ноулз називав підтримку. Вчений стверджував, що люди навчаються краще тоді, коли відчувають підтримку, а не тоді, коли їх оцінюють чи їм погрожують. Сам андрагог усіяко демонстрував свою підтримку, ставлячись до студентів із великою увагою та турботою. Виявляючи їхні слабкі сторони, він водночас високо оцінював їхні успіхи, переживав разом з ними їхні проблеми й виступав у ролі помічника. М. Ноулз також розподіляв учнів на групи взаємодопомоги і вчив їх підтримувати один одного, що, на наш погляд, є особливо цінним у навчанні в цілому та у вивченні іноземних мов зокрема, оскільки таким чином не лише педагог, а й самі учні стають активними творцями сприятливого для навчання психологічного клімату.

П'ятою ознакою сприятливої для навчання психологічної атмосфери, за М. Ноулзом, є відкритість та природність. На думку андрагога, коли люди відчувають, що можуть бути відкритими та природними, можуть говорити те, що насправді думають і відчувають, вони більш налаштовані на активне навчання, ніж тоді, коли вони мають бути насторожі. М. Ноулз пише, що в школі ми часто мусимо вдавати, що знаємо, думаємо, відчуваємо те, чого насправді не знаємо, не думаємо й не відчуваємо, і це негативно відбивається на нашому навчанні. На переконання М. Ноулза, якщо викладач своєю поведінкою демонструє відкритість та природність, то таку поведінку наслідуватимуть і учні. На заняттях з англійської мови атмосфера відкритості та безпеки особливо важлива, оскільки лише за таких умов учні не бояться робити помилки й можуть вільно розвивати усі необхідні мовленнєві навички та вміння.

Шостою характерною рисою сприятливого психологічного клімату вчений називав задоволення. Тут доречно зацитувати духовного наставника

М. Ноулза Е. Ліндемана, який писав, що «освіта дорослих уже виправдає себе навіть у тому разі, якщо вона більше нічого не здійснить, окрім того, що зробить дорослих щасливішими в години їхнього дозвілля» [6, с. 39]. М. Ноулз, вочевидь, цілковито поділяє думку свого вчителя і стверджує: «Навчання повинно бути одним із найприємніших і найвідрадініших переживань у житті, оскільки, зрештою, саме воно дає змогу людям зреалізувати все те, на що вони здатні, – досягти свого повного потенціалу. Воно повинно бути пригодною, гостроти якій надає хвилювання від відкриттів. Воно повинно приносити втіху» [5, с. 16].

І нарешті останньою, але найбільш повною характеристикою сприятливого клімату, на думку М. Ноулза, є людяність. На його глибоке переконання, чим більше люди відчують, що до них ставляться як до особистостей, тим більше вони налаштовані на навчання. З-поміж іншого, зауважує М. Ноулз, це означає забезпечення людським комфортом – добрим освітленням та вентиляцією, зручними стільцями, частими перервами та іншим. Також, у розумінні М. Ноулза клімат людяності – це атмосфера турботи, прихильності, поваги та підтримки. Він узагальнює всі інші характеристики і є надзвичайно важливим, оскільки навчання, підкреслює М. Ноулз, саме по собі – суто людська діяльність [5, с. 15–17].

Таким чином, проведене дослідження дає змогу зробити висновки про те, що сприятливий клімат, який є необхідною умовою ефективного навчання дорослих людей, має два різновиди – фізичний і психологічний. Вирішальна роль у створенні навчального середовища, що демонструє демократичні цінності та втілює демократичну філософію, належить викладачеві. Психологічний клімат має ключове значення у навчанні дорослих загалом та навчанні англійської мови зокрема, і характеризується взаємною повагою, співпрацею, взаємною довірою, підтримкою, відкритістю та природністю, задоволенням, людяністю. Відсутність будь-якої з цих рис призводить до певного негативного впливу на процес навчання дорослої людини.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути аналіз психологічних особливостей вивчення іноземних мов дорослими.

Список використаних джерел:

1. Knowles M. S. *Informal adult education: A guide for administrators, leaders and teachers* / Malcolm Shepherd Knowles. – New York : Association Press, 1950. – XVI, 272 p.
2. Knowles M. S. *The modern practice of adult education: Andragogy versus pedagogy* / Malcolm Shepherd Knowles. – New York : Associated Press, 1970. – 384 p.
3. Knowles M. S. *The adult learner: A neglected species* / Malcolm Shepherd Knowles. – Houston, TX : Gulf Publishing Company, 1973. – VII, 207 p.
4. Knowles M. S. *Self-directed learning: A guide for learners and teachers* / Malcolm Shepherd Knowles. – New York, Toronto : Cambridge Adult Education Company, 1975. – 135 p.
5. Knowles M. S. *Andragogy in action: Applying modern principles of adult learning* / Malcolm Shepherd Knowles. – San Francisco, California: Jossey-Bass, 1984. – XXIV, 444 p.
6. Lindeman E. *The meaning of adult education* (Reprint ed., 1989) / Eduard Lindeman. – Norman, OK : Oklahoma Research Center for Continuing Professional and Higher Education, 1926. – XLIII, 143 p.
7. Maslow A. *Motivation and personality* / Abraham Maslow. – New York : Harper, 1954. – XIV, 411 p.